

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

УДК 343.95

К. В. ЛЕГКИХ

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
Академія адвокатури України*

Проаналізовано наявні в Кримінальному процесуальному кодексі України правові процедури, покликані забезпечити дотримання прав людини, яка тримається під вартою. Визначено, що ч. 1 ст. 206 КПК України, яка визначає повноваження слідчих суддів щодо контролю дотримання прав людини в кримінальному провадженні, не містить в собі формалізованої процедури розгляду заяв, спрямованих на відновлення порушених прав людини (яка тримається під вартою). Запропоновано власне вирішення вказаної проблеми шляхом застосування аналогії в кримінальному процесі.

Ключові слова: *кримінальне провадження, захист прав людини, захист як доктрина, аналогія кримінального процесуального закону.*

INDIVIDUAL PROCEDURAL MATTERS OF JUDICIAL
CONTROL OVER OBSERVANCE OF HUMAN
RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Legkykh K.

Received: 16 Apr 2015.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) визначає, що завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, 1].

В. Г. Гончаренко, посилаючись на думку Жозефа Жубера, визначав, що ніщо не є законним, якщо воно суперечить розуму [2, 7]. На думку видатного вченого, в даному висловлюванні міститься мудра настанова справедливого регулювання відносин у суспільстві, причому праву відводиться роль етико-моралістичного регулятора, а закону – нормативно імперативного [3, 93].

Поєднуючи визначення, надані в ст. 3 КПК та висловлену В. Г. Гончаренком думку, вважаємо, що

всі правові процедури, які передбачені кримінальним процесуальним законом, мають на меті насамперед захист всіх без виключення учасників кримінального провадження (у різних формах та у різному обсязі). При цьому такий захист надається учасникам кримінального провадження, в першу чергу, в зв'язку з їх універсальним статусом – людини, і лише потім – в розрізі процесуального статусу учасника кримінального провадження.

В. О. Попелюшко визначав функцію захисту як породжений кримінальним переслідуванням та здійснюваний у відповідності з законом і виражений у формі правових відносин вид (частина, компонент, напрям) діяльності при провадженні у кримінальній справі, що реалізується суб'єктами захисту і спрямований на повне чи часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинного, пом'якшення відповідальності та покарання винного, охорону прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підзахисного, засудженого і виправданого [4, 13].

Проте таке визначення можна охарактеризувати як професійний захист (якщо в ньому бере участь захисник) або самозахист конкретної особи від кримінального переслідування. Захист як соціально-правовий канон або соціальна доктрина [5, 5] завжди включає в себе збереження прав і свобод учасників кримінального провадження, з огляду на необхідність дотримання загально визнаних прав і свобод людини, незважаючи на законність та обґрунтованість кримінального переслідування.

Законодавець, визначаючи завдання кримінального провадження, передбачив певні види судового контролю та окреслив коло суб'єктів, які реалізують функцію судового контролю. Суб'єктами судового контролю є слідчі судді. Аналізуючи зміст КПК, приходимо до висновку, що запровадження в кримінальне судочинство

інституту слідчих суддів зумовлено наступними причинами: 1) суб'єкти судового контролю не повинні відноситися до сторін кримінального провадження та не повинні мати власного процесуального інтересу; 2) такий контроль має бути швидким, ефективним та доступним для учасників кримінального провадження; 3) такий контроль повинен провадитися з дотриманням принципів кримінального судочинства, в тому числі він повинен включати всі елементи «права на справедливий суд»; 3) рішення, ухвалене в результаті такого контролю має бути обов'язковим до виконання; 4) зацікавленим особам має бути надано право на оскарження такого рішення (не у всіх випадках).

На жаль, КПК не містить окремої глави, яка б регламентувала діяльність слідчого судді, визначала б його права, обов'язки та функції в кримінальному судочинстві. «Розкидані» в кодексі норми, які містять посилання на можливість судового контролю за досудовим розслідуванням зі сторони слідчого судді, дозволяють виокремити функції слідчого судді: 1) судовий контроль за досудовим розслідуванням (власне, питання оскарження дій слідчого та прокурора, у випадках, прямо передбачених ст. 303 КПК); 2) судовий контроль в сфері дотримання прав і свобод людини в стадії досудового розслідування (питання застосування приводу, накладення грошового стягнення, тимчасового обмеження в користуванні правом, відсторонення від посади, тимчасового вилучення і арешту майна, застосування запобіжних заходів тощо); 3) сприяння сторонам в збиранні доказів, зокрема при застосуванні ст.ст. 225, 245 КПК (іноді в науковій літературі така функція визначається як депонування слідчим суддею доказів).

Проте окремою специфічною функцією слідчого судді необхідно визнати загальні

обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини (як це визначено в ст. 206 КПК).

Аналізуючи вказану норму, можемо зробити висновок про те, що законодавець діяльність слідчого судді в царині дотримання прав людини поділяє на три групи: 1) питання законності тримання особи під вартою; 2) питання захисту від застосування до особи насильства під час затримання та/або тримання під вартою; 3) загальні питання дотримання прав людини. Зупинимося на аналізі третьої групи.

Як визначає ч. 1 ст. 206 КПК, кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Так як дана норма не є бланкетною та не відсилає нас до переліку прав, які можуть бути захищені в межах реалізації такої функції слідчого судді, презумюємо, що даною нормою охоплюються будь-які права людини, визначені як національним законодавством (Конституція України), так і міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (Конвенція з захисту прав людини і основоположних свобод – далі – Конвенція) [6, 1; 7, 2].

Ця думка кореспондується з вимогами ст. 9 КПК, відповідно до яких кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

На національному рівні до прав, що можуть бути захищені в межах застосування ст. 206 КПК, можна віднести, зокрема, права людини, визначені в Конституції України [7, 2]: заборона дискримінації, право на життя, заборона катувань, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на охорону

здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування та ін. Зауважимо, що даний перелік прав не є вичерпним. Конвенція також захищає вищезазначені права людини. Цінність прецедентної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) полягає в тому, що конкретне право, гарантоване Конвенцією, розкривається в рішеннях ЄСПЛ з наступних точок зору: 1) обсяг гарантованого права; 2) випадки обмеження права; 3) законність та необхідність обмеження права; 4) допустимість обмеження права. Аналіз рішень ЄСПЛ дозволяє моделювати конкретну ситуацію, в межах якої було встановлено порушення гарантованого Конвенцією права (або відсутність порушення) та порівнювати таку модель з процесуальною ситуацією особи, яка можливо потребує захисту із застосуванням ст. 206 КПК.

Окрім того, що висновки, викладені в рішеннях ЄСПЛ, є нормою права [10, 1], необхідно також враховувати і те, що Конвенція (а отже і практика її застосування ЄСПЛ) є гнучкими інструментами захисту порушеного права. Це означає, що з часом обсяг гарантованого права може змінюватися; захист, передбачений тією чи іншою нормою Конвенції, на певному історичному етапі може включити в себе суспільні відносини, які раніше не відносилися до сфери застосування того чи іншого права.

На жаль, аналіз судової практики свідчить про те, що ст. 206 КПК майже не застосовується учасниками провадження. Окремі випадки розгляду скарг в порядку ст. 206 КПК стосуються питань незаконності затримання осіб. Загальні рекомендації щодо застосування ст. 206 КПК містяться в звіті до українського Уряду за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з попередження тортур і нелюдського або принижуючого гідність поведіння чи покарання

(ЄКПТ) у період з 9–21 жовтня 2013 року [8, 2] та в листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [9, 3]. Проте, ці рекомендації не визначають як саме має застосовуватися ч. 1 ст. 206 КПК. Отже, з теоретичної та практичної точки зору існує необхідність застосування аналогії в кримінальному судочинстві. Така думка впливає й з аналізу ч. 6 ст. 9 КПК, яка передбачає, що у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою ст. 7 цього Кодексу.

Формально ст. 206 КПК віднесена до глави 18, яка має назву «Запобіжні заходи, затримання особи». Виходячи зі змісту ст. 177 КПК, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, запобігання спробам перешкоджати стороні обвинувачення в досягненні цілей кримінального провадження та перешкоджання вчиненню іншого правопорушення (або продовженню кримінального правопорушення). Звичайно, одним із запобіжних заходів є тримання особи під вартою. Таким чином, введення ст. 206 КПК в дану главу, на думку автора, є намаганням законодавця досягти рівноваги між обмеженням державою певних прав та свобод людини (з метою досягнення цілей кримінального провадження) та адекватністю, необхідністю, доцільністю такого втручання (обмеження прав). Іншими словами, у випадку, якщо все ж таки запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосований законно та вмотивовано, частина перша ст. 206 КПК покликана

забезпечити дотримання прав і свобод особи, яка тримається під вартою. Отже, пошук норм для застосування аналогії зосередимо саме на главі 18 КПК.

З аналізу ст.ст. 184, 200, 201 КПК вбачається можливість подання клопотання в порядку ч. 1 ст. 206 КПК слідчим, прокурором, підозрюваним, обвинуваченим, захисником.

Враховуючи різноманітність ситуацій, щодо яких може виникнути необхідність застосування ч. 1 ст. 206 КПК, в клопотанні має бути чітко визначено, яке саме право (або права) особи порушено, в чому полягає таке порушення, які дії можуть бути вчинені для відновлення порушеного права та/або для недопущення порушення такого права. На думку автора, прохальна частина клопотання має містити вимоги особи, яка звертається до суду, подібні до тих, які можуть бути визначені при зверненні до слідчого судді в порядку ст.ст. 303, 307 КПК: 1) зобов'язання припинити дію; 2) зобов'язання вчинити певну дію.

При цьому аналіз вказаних норм дає можливість сформулювати загальні вимоги до документів, які додаються до такого клопотання: 1) копії матеріалів, якими особа, яка подає клопотання, обґрунтовує доводи клопотання; 2) перелік свідків, спеціалістів, інших осіб яких особа, яка подає клопотання, вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, із зазначенням відомостей, які вони можуть надати, та обґрунтуванням значення цих відомостей для вирішення питання; 3) підтвердження того, що протилежній стороні кримінального провадження та державному органу, під контролем якого знаходиться особа, яка потребує захисту, надіслана копія клопотання та копії матеріалів, що обґрунтовують клопотання (вважаємо, що така вимога не повинна бути обов'язковою для особи, яка утримується під вартою).

На думку автора, судові засідання за такою скаргою має проводитись за участі заявника, прокурора, представника органу, під контролем якої утримується особа (Міністерство внутрішніх справ або Державна пенітенціарна служба України). Доцільним є також залучення спеціаліста у відповідній галузі, в порядку ст. 71 КПК.

Судове рішення має містити в собі вказівку слідчого судді про дії, які необхідно вчинити уповноваженим особам для дотримання прав особи, яка утримується під вартою. В кожному конкретному випадку такий перелік дій має визначатися з урахуванням специфіки ситуації та об'єктивних потреб такої особи. У випадках, коли в клопотанні ставиться питання про те, що уповноважені особи мають утриматися від вчинення певних дій, слідчий суддя має розглянути таке клопотання та винести рішення, яким зобов'язати відповідних осіб утриматися від вчинення певних дій відносно особи, яка утримується під вартою.

Застосовуючи ч. 1 ст. 206 КПК у випадках, коли судовий захист утримуваній під вартою особі потрібний невідкладно, заявник може на початку клопотання зазначити, що розгляд даного клопотання потрібно провести невідкладно, так як зволікання можуть привести до непоправних наслідків. На жаль, строк розгляду

такого клопотання та порядок розгляду КПК не регулює. На думку автора, в разі надходження такого клопотання, слідчий суддя повинен провести його невідкладно, з урахуванням специфіки кожної конкретної ситуації. При цьому процесуальні аспекти розгляду такого клопотання (склад учасників, час проведення розгляду та інше) мають бути дотримані в тій мірі, в якій вони (першочергово) необхідні з огляду на наслідки, до яких може призвести зволікання. Складно не погодитись, що якщо в клопотанні в порядку ст. 206 КПК ставиться питання про безпеку життя і здоров'ю особи, яка утримується під вартою, для розгляду такого клопотання достатньо буде участі заявника такого клопотання, документів, які підтверджують викладені в клопотанні обставини та 24 годин часу (а у невідкладних випадках – 2–4 години від моменту надходження такого клопотання).

Таким чином, правова процедура, передбачена ст. 206 КПК, може бути застосована з урахуванням пропозицій, викладених в даній статті, що дозволить ефективно захищати права людини в кримінальному судочинстві. Питання екстраполяції таких пропозицій на регулювання відносин, до яких залучені засуджений, виправданій, є предметом подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Закон України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. *Гончаренко В. Г.* Засади верховенства права та законності кримінального провадження в плані здійснення захисту / В. Г. Гончаренко // *Вісник Академії адвокатури України*. – К. : ВЦ ААУ, 2013. – Число 3 (28). – С. 4–10.
3. *Гончаренко В. Г.* Захист прав учасників кримінального провадження як соціально-правовий канон / В. Г. Гончаренко // *Вісник Академії адвокатури України*. – К. : ВЦ ААУ, 2014. – Число 3 (31). – С. 92 – 95.

4. *Попелюшко В. О.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. О. Попелюшко. – Острого : Вид-во Нац. Ун-ту «Острозька академія», 2009. – 27 с.
5. *Гончаренко В. Г.* Захист як соціальна доктрина / В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко // Вісник академії адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2012. – Число 1 (23).
6. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.* 1950 рік. Ратифіковано ВРУ (закон) 17.07.97 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. *Конституція України* : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 2009. – 80 с.
8. *Звіт до українського Уряду за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з попередження тортур і нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання (ЄКПТ) у період з 9–21 жовтня 2013 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU14035.html
9. *Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України* [Електронний ресурс] // Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 04.04.2013 р. № 511–550/0/4–13. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>
10. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини* : Закон України від 23 лютого 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

INDIVIDUAL PROCEDURAL MATTERS OF JUDICIAL CONTROL OVER OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Legkykh K.

Abstract: Criminal Proceeding Code of Ukraine specifies that the task of the criminal proceedings is to protect individuals, society and the state of criminal offenses, protection of rights, freedoms and legitimate interests of the criminal proceedings and ensure prompt, full and impartial investigation and trial of so that everyone who has committed a criminal offense was prosecuted as guilty, no innocent was not charged or convicted, no one had been subjected to unwarranted procedural coercion and that each participant of criminal proceedings was applied due process. Therefore, all legal procedures under the criminal procedural law, primarily aimed at the protection of any and all participants in criminal proceedings (in various forms and to varying degrees). Protection provided by the participants of the criminal proceedings, primarily due to their universal status – a human being and then – in the context of the procedural status of participants in criminal proceedings.

Defense can be named as a universal protection doctrine or social and legal canon. Establishing inherent value of human being, we should clearly recognized that the rights and freedoms of human being and his or her comprehensive protection are the sacred duty of state and society. CPC consist the procedure which has its own goal – to protect the human rights of persons staying in custody. According to article 206, para 1, each investigating judge of

---

the court within the territorial jurisdiction of which the person in custody is entitled decide obligation any public authority or officer to ensure observance of the rights of the person. But there is no procedure clarified in this clause, which can be used to protect human rights of arrested person. Resume of this essay is that participants of criminal proceeding can use the analogy of other clauses of CPC to meet their goal – protect the human rights of arrested person. The conclusions of this essay can be used by prosecutors, attorneys at law (defenders in criminal proceeding) and investigating judges.

Keywords: criminal proceeding, human rights protection, protection doctrine, analogy of criminal proceeding law.

**ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ ЗА
СОБЛЮДЕНИЕМ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Легких К. В.

Резюме: Произведен анализ правовых процедур, предусмотренных Уголовным процессуальным кодексом Украины, направленных на обеспечение соблюдения прав человека, содержащегося под стражей. Определено, что ч. 1 ст. 206 УПК Украины, которая определяет полномочия следственных судей в части контроля соблюдения прав таких лиц, не содержит в себе формализованной процедуры рассмотрения заявлений, направленных на восстановление нарушенных прав лиц, содержащихся под стражей. Предложено авторское решение данной проблемы, путем применения аналогии в уголовном процессе.

Ключевые слова: уголовное производство, защита прав человека, защита как доктрина, аналогия уголовного процессуального закона.